

Surullisen hahmon toverit

HEIKKI MÄKI-KULMALA

Psykiatri ja taannoinen kansanedustaja Pirkko Turpeinen kertoo kirjassaan *Parantajan roolit* matkoistaan hyviin ja pahoihin maihin. Neuvostoliitto oli vuonna 1984 hänelle hyvä maa, maista paras:

Vaikka vain parin päivän viivähtäminen Neuvostoliitossa, puhumattakaan viikoista, virkistää henkisesti tavattomasti. Tieteellinen kokonaisnäkemys elämään, ihmisen ja yhteiskunnan kehittämiseen, tuntuu nykyaikaiselta. Kapitalistisen yhteiskunnan sattumanvaraisuus, ihmisen alistaminen markkinavoimille tuntuvat ajattelevasta ihmisestä käsittämättömältä typeryydeltä. Neuvostoliitossa oleskelun aikana Suomen asioiden ajattelemisen saa suomalaisen yhteiskunnan johtohenkilöt näyttämään roolisuorituksia toteuttavilta näyttelijöiltä. (1986, 48)

Myös Afganistan vuonna 1984 oli maa, jota suomalainen ei voinut kuin kadehtia:

Aamulla istuessani parvekkeella yritin vertailla Suomea ja Afganistania ilmapiiriltään. Täällä Afganistanissa on ulkoisen fyysisen väkivallan uhkaa rosvojen ja vastavallankumouksellisten taholta... Tuo väkivallan uhka ei kuitenkaan heijastu ihmisiin eikä heidän suhtautumiseensa minuun. Täkäläiset ihmiset eivät ole vieraantuneita omista tunteistaan, vaan ovat hyvin aidosti sitä mitä ovat. He katsovat ystävällisesti ja kiinteästi silmiin keskustellessa. He ovat rehellisiä.

Suomessa väkivalta on läpitunkevaa ja osa kulttuuria. Iltapäivälehdet myyvät itseään väkivallan avulla. Jokaisen iltapäivälehtilööpin ohittaminen edellyttää suojautumista... (mt., 137)

...

Palaamme Kabuliin. Lounaan jälkeen lähdemme

Wathanin orpokotiin. Bussien pysähtyessä orpokodin pihaan vievän tien päähän alkaa kunniakuja. Lapset ovat asettuneet molemmin puolin pihapolkua kukat käsissään. Jokainen vieras saa useita kimppuja. Rytmikkäät tapautukset ja »urraah» -huudot saattelevat meitä sisälle. Lapset yrittävät tapailla joitakin venäjän kielen sanoja ystävyiden merkiksi. Viehättävässä, käsitöin koristellussa aulassa tarjotun teen jälkeen siirymme juhlasaliin. Koulun johtaja on lämpimän, vaatimattoman ja viisaan näköinen harmaaseen jakkupukuun pukeutunut noin 50-vuotias nainen. Hän on Afganistanin päämiehen Babrak Karmalin puoliso. Hän kertoo aluksi orpokodista, lapsista ja maan tilanteesta. Vieraat ja lapset kuuntelevat keskittyneesti. Kun hän mainitsee Babrak Karmalin nimen, lapset puhkeavat suosionosoituksiin, joista ei ole tulla loppua. Vallankumous -sana synnyttää samanlaiset suosionosoitukset. (mt., 145)

Miten paljon kolkompaa onkaan elämä Ruotsissa:

Yli kymmenen vuoden ajan olen tuntenut voimakasta vieraantumisen sävyä Tukholmassa. Yhteiskunta tuntuu kovalta. Tukholmalaiset ovat huoliteltuja, tavaratalot ja uudet rakennukset ovat komeita ja kiittäviä, mutta eivät tunnu ihmisen mittaisilta. Ihmiset tuntuvat ulkokohtaisilta ja eristäytyneiltä itsessään. Huumeiden väärinkäyttäjien suuri määrä Tukholmassa on tuntunut lohduttomalta. (mt., 126—127)

II

Pirkko Turpeinen oli *poliittinen pyhiinvaeltaja*, sen erikoisen intellektuellityypin edustaja, jota Paul Hollander kuvailee muhkeassa kirjassaan *Political Pilgrims — Travels of Western Intellectuals to*

Soviet Union, China and Cuba 1928—1978.

Hollanderin keskeisin idea on se, että poliittinen pyhiinvaellus, läntisen maailman hylkääminen ja matkat punaiseen itään olivat ennen muuta »sekularisaation myöhäsyntyisiä hedelmiä». Radikaalin sivistyneistön harjoittaman yhteiskuntakritiikin lähtökohtana eivät olleet sosiaaliset epäkohdat sinänsä, vaan jokin maallistumisen mukanaan tuoma puute tai tyhjiö. (Hollander 1981, 29—39.)

Hollanderin mukaan sosialismi oli radikaalille sivistyneistölle pyrkimystä kohti pyhää. »Sosialismi oli ennen kaikkea unelma rajattomuudesta, se oli alati toistuva protesti erotteluja, erillisyyttä ja asioitten erilläänpitämistä vastaan» (mt., 418). Tässä yhteydessä hän huomauttaa, kuinka useissa indoeurooppalaisissa kielissä »pyhää» ja »ehyttä» merkitseville sanoilla on yhteinen etymologinen juuri. (Esim. Englannin *holy—whole*; ruotsin *helig—hel*; saksan kielessä »*heilig*» on tarkoittanut sekä »pyhää», että »tervettä» ja »ehyttä».) (mt., 414).

Arjen harmaudessa meidän ihmisten täytyy kuitenkin karsinoida, luokitella ja sektoroida. Esimerkiksi yliopisto jakautuu tiedekuntiin ja laitoksiin; arvo, valta ja vastuuasemat on porrastettu hierarkisesti. Tämä on välttämätöntä, vaikka se tekee vääryyttä akateemisen yhteisön idealle, herruudesta vapaan kommunikaation ihanteelle jne. Jo hyvin varhaisesta filosofiasta löytyy merkkejä siitä, että tätä osittelu on pidetty paitsi välttämättömänä myös — paradoksaalisesti — vääryytenä itseään tosiolevaa kohtaan. Anaksimandroksen mukaan kaikki rajalliset oliot syntyvät rajattomasta (*apeiron*), ja: »Mistä oliot saavat alkunsa, siihen tulee niiden myös kadota, sillä niiden on hyvitettävä syyllisyytensä, ja kunkin on ajallaan maksettava toisille aiheuttamansa vahinko.» Vielä ankarammin kaiken olevaisen ykseydestä puhui toinen esisokraatikko, Parmenides. (Ks. Stenius 1974, 25, 82—85.)

Hollander on poiminut kirjaansa runsaasti esimerkkejä siitä, kuinka poliittiset pyhiinvaeltajat näkivät (tai kuvittelivat nähneensä), miten elämä ihmemaissa oli jälleen eheytynyt, tullut pyhäksi kokonaisuudeksi tai ykseydeksi. Niiden kaduilla ja toreilla ei enää osteta tai myydä, niillä ei vaella yksinäisten joukko. Ihmemaissa kaikki ovat jälleen »kuin yhtä perhettä», ihmiset tarttuvat alinomaan toisiaan kädestä, asettuvat piiriin ja alkavat tanssia... (Hollander 1981, 244—251, 291—300; Turpeinen 1986, 137, 161—162.)

Leszek Kolakowski pohdiskelee artikkelissaan *Intellectuals against Intellect* (1972) samaa ilmiötä — eli miksi tuollainen yhteisöllisyys, näytösluontoinen tai todellinen, on tehnyt aina syvän vaikutuk-

sen radikaaliin sivistyneistöön. Taustalla on hänen mukaansa tietty juurettomuuden kokemus: sivistyneistön sosiaalinen asema ja tehtävät edellyttävät yleensä tasapuolista ja loogista ajattelua, joka punnitsee samalla vaa'alla esim. kaikkien etnisten ryhmien, uskontojen ja puolueitten esittämiä argumentteja ja vaateita. Sivistyneistön on otettava kaikkiin ja kaikkeen objektiivisuuden edellyttämää etäisyyttä. Intellektuellit eivät voi koskaan olla varauksetta kenenkään ystäviä, he eivät voi totaalisesti sitoutua mihinkään. Tällaista juurettomuuden ja totaalista sitoutumista karttelevaa tilaa on kuitenkin vaikea kestää. Niinpä sivistyneistö tuottaa aina utopioita tai toiveikkaita teorioita yhä uusista ihmisryhmistä, »universaaleista luokista», jotka vapauttamalla itsensä voisivat vapauttaa koko ihmiskunnan, lhallistaa intellektuellien abstraktit sanat tai ideat.

Kolakowski ei suhtaudu tähän haaveiluun niin tuomitsevasti kuin Hollander. Hänen mukaansa työläisten, pienviljelijäin, alkuperäiskansojen, homoseksuellin tai naisten palvelu »todellisina ihmisinä» ei vielä sinänsä merkitse anti-intellektualismia, vaikka se saattaa helposti sellaiseksi muuttua. Hän mainitsee Kantin filosofian viisaana kompromissina uskon ja järjen vaatimusten välillä.

Usein Kantin tai uskantilaisuuden hahmottelema hauras kompromissi särkyy. Totaalista sitoutumista etsiskelevä intellektuelli haluaakin »vapauttaa» itsensä ja koko ihmiskunnan sen älyllisestä perinnöstä ja luoda jotain »laadullisesti uutta» tiedettä ja logiikkaa. Tähän kaikkeen liittyy hänen mukaansa myös »voiman», »aitouden», »välittömyyden» ja myös »tietämättömyyden» kultti. Voi olla, että paljon puhuttu »proletaarinen käänne» opiskelijaliikkeessä merkitsi siirtymistä viattomasta vallankumousromantiikasta anti-intellektualismiin.

III

Pyhiinvaeltavasta sivistyneistöstä puhuttaessa on usein unohdettu sen kaikkein merkittävin edustaja, tarunomainen kantaisä: Mielevä *hidalgo* Don Quijote Manchalainen. Hänen tajunnassaan vaatimattomat majatalot pullistuivat mahtaviksi linnoiksi. Ehkä hänen aivonsa toimivat samalla tavoin kuin erään opiskelijajoukon, joka matkalla Leningradiin melkein kyynel silmässä ihasteli Kannaksen kylien ja talojen suunnatonta kodikkuutta. Niissä kun ei todellakaan ollut mitään turhaa, ei esimerkiksi »neuroottisen pikkusievästi leikeltäjä nurmikoita», kuten joku muisti huomauttaa.

Ennen kuuluisaa hyökkäystä tuulimyllyjen kimppuun Don Quijote joutui valistamaan ase-

kantajaansa Sancho Panzaa, joka moukkamaisuudessaan uskoi silmiään ja piti jättiläisiä tavallisina tuulimyllyinä:

— Helppo huomata - vastasi Don Quijote — ettet ole perehtynyt siihen, mikä koskee seikkailuja; ne ovat jättiläisiä, ja jos sinua pelottaa, niin siirry loitomaksi, ja käy rukoilemaan minun lähtiesäni heitä vastaan huikeaan ja epätasaiseen taisteluun.

Ja kun tuo huikea ja epätasainen taistelu päättyi, kuvitteli Sancho herransa vihdoinkin tulleen maalaisjärkisemmän empirismin kannalle, mutta ei:

— Ole vaiti, hyvä Sancho — vastasi Don Quijote — sotaiset seikat ovat enemmän kuin muut alinomaisen muuttumisen alaisia; otaksun sitäpaitsi, ja on varmaakin, että ovela Feston, joka vei minulta huoneen kirjoineen, nyt muutti nuo jättiläiset myllyiksi riistääkseen minulta niiden voittamisesta koituvan kunnian; niin kovin hän minua vihaa. Loppujen lopuksi hyvä miekkani sittenkin saattaa hänen kehnot juonensa häpeään.

Sancho ei siis vielä ollut perehtynyt »siihen mikä koski seikkailuja». Hieman nykyaikaisempaa terminologiaa käyttäen hänen tajuntansa oli esineistynyt tai tietoisuutensa vasta vaistonvaraista. Leninin mukaan työväenluokka ei sen kummallisempaa tietoisuutta pystynyt kehittämäänsäkään ilman tietynlaisiin ritariromaaneihin perehtyneitten sankareitten apua:

Me sanomme, että työläisillä ei v o i n u t k a n olla sosialidemokraattista tietoisuutta. Se voitiin tuoda vain ulkoa käsin. Kaikkien maiden historia on todistuksena siitä, yksinomaan omin voiminsa työväenluokka kykenee luomaan vain tradeunionistisen tietoisuuden, so. vakaumuksen että on välttämätöntä yhtyä liitoiksi, käydä taistelua isäntiä vastaan... Mutta sosialismin oppi kasvoi niistä filosofisista, historiallisista ja taloustieteellisistä teorioista, joita omistavien luokkien valistuneet edustajat, sivistyneistä, olivat kehilleet. (Lenin 1967, 300.)

Cervantes -katkelmasta käy ilmi, mitä ero vaistonvaraisen ja teoreettisen tietoisuuden välillä merkitsi käytännössä: Sancho parka luuli jättiläisiä tuulimyllyiksi, koska ne näyttivät tuulimyllyiltä. Don Quijote puolestaan ei antanut vanhojen silmiensä pettää itseään. Hän osasi toisin sanoen nähdä ilmiöiden näennäisen liikkeen läpi — kun taas Sanchon tietoisuudelle »empiirinen ilmiöpinta» oli toistaiseksi läpikäymätön este. Takavuosien metodologiakeskustelussa marxilaiset yhteiskuntatieteilijät viilasivat teoreettisen katseensa niin teräväksi,

etteivät mitkään »epäoleelliset» eivätkä »asiayhteydestä irroitetut» tosiseikat pystyneet varjostamaan kärjistyvän luokkataistelun tai voittoisan reaalisoialismin näköaloja.

Michel Foucaultin teokseen *The Order of Things* (1970, 46—50) sisältyy mielenkiintoinen tulkinta Don Quijotesta. Hänen mukaansa Don Quijote oli ensimmäinen merkittävä klassisen aikakauden romaani, jossa sanat ja asiat ovat selvästi irroittautuneet toisistaan. Surullisen hahmon ritari on — kuten Foucault kirjoittaa — täysin kirjallinen otus, paperinohut ja tavallaan kirjoista syntynyt. Hän on kuin graafinen merkki, joka harhailee maailmassa etsien samuutta, omaa merkitystään. Kaikkialla hän kuitenkin törmää vain harmaisiin ja uppiniskaisiin olioihin, joita hän sitten epätoivoisesti yrittää identifioida omien fantasioidensa kanssa.

Pyhiinvaeltava intellektuelli ja Surullisen hahmon ritari ovat molemmat löytäneet fantasiansa ennen matkoille lähtöään. He eivät siis ole matkalla nähdäkseen jotain uutta — vaan löytääkseen omat haaveensa toteutuneina. Totuus ei merkitse vastavuutta asiantilojen ja arvostelmien välillä, vaan se on toiveen toteutumaa. Niinpä Neuvostoliittoa tarkastellelle pyhiinvaeltajalle »neuvostotodellisuutta» oli vain se, mikä vastasi hänen odotuksiaan. Kaikki muu oli vain »mahdollista neuvostotodellisuutta», tulevaisuudessa ihanteen mukaiseksi muuttuvaa.

IV

Foucaultin ajatukset tuovat väistämättä mieleen Lacanin psykoanalyysin, erityisesti hänen ideansa kolmesta eri »rekisteristä» tai »järjestyksestä»: symbolisesta, reaalisesta ja imaginaarisesta.

Imaginaarinen rekisteri on jotain sellaista, jossa »signifioija eristetään muista signifioijista ja katsotaan, että absoluuttinen objekti on illusorisesti läsnä eristetyssä signifioijassa» (ks. Sivenius 1988). Kun nyt psykiatri Pirkko Turpeinen puhuu alistettujen ihmisten kädenpuristuksista, on kyse selvästi ja paljastavasti »absoluuttisesta objektista, joka on illusorisesti läsnä eristetyssä signifioijassa»:

Alistettujen kädet liittyvät toinen toisensa käteen aivan toisenlaisella lämmöllä kuin alistajien kädet. Tuo inhimillinen on ihmisenä olemisen voima joka sukupolvi toisensa jälkeen saa historian kulkemaan kohti ihmisyyden toteutumista, eriarvoisuuden poistumista.

Inhimilliset kädet eivät voi laiskana seurata kärsimystä ja epäoikeudenmukaisuutta. Tuosta

kyvyttömyydestä seuraa yhteiskuntajärjestelmien kehitys orjuudesta kapitalismiin, sosialismiin, kommunismiin. Kehitys ei ole vielä historian aikana pysähtynyt. Siksi haluan olla kulussa mukana kuljettamassa kehitystä rauhan ja oikeuden suuntaan. (Turpeinen 1986, 161—162.)

Käsissä ja kädenpuristuksessa oli Turpeiselle läsnä kaikki, koko historia ja kaikki se, mihin hänen halunsa ulottui. Se oli paitsi imaginaarista myös pyhää. Se oli sitä mitä hän näiltä matkoilta tuli etsimäänkin. Pyhä on kaiken profaanilta pohjalta nousevan kritiikin ja epäilyn tuolla puolen. Emile Durkheimin (1980, 57) sanoin:

Koko inhimillisen ajattelun historiassa ei ole toista esimerkkiä kahdesta kategoriasta, jotka eroavat toisistaan niin perusteellisesti ja jotka ovat niin jyrkästi vastakkaisia... Pyhän ja profaanin on ihmismieli aina ja kaikkialla käsittänyt kahdeksi luokaksi, kahdeksi maailmaksi, joilla ei ole mitään yhteistä. Toisen sisältämät voimat eivät ole yksinkertaisesti samoja, jotka voisivat esiintyä toisessakin, vain vähän voimakkaampina; ne ovat erilaatuisia. Eri uskonnoissa tämä vastakkaisuus on tajuttu eri tavoin. Yhtäällä näiden kahdenlaatuisten asioiden erottamiseksi on näyttänyt riittävän niiden sijoittaminen fyysikaalisen maailmankaikkeuden eri osiin; toisaalla toiset on sijoitettu ideaaliseen ja tuonpuoleiseen maailmaan ja materiaalinen maailma on jätetty täysin toisenlaiseen hallintaan. Mutta vaikka vastakohtaisuuden muodot suuresti vaihtelevat-

kin, itse vastakohtaisuus on yleismaailmallinen.

Lacan ei pitänyt imaginaarista rekisteriä sinänsä patologisena ilmiönä. Vielä vähemmän piti Durkheim jakoa pyhään ja profaaniin patologisena. Imaginaarinen rekisteri kuului yhtenä säikeenä, ulottuvuutena, inhimilliseen olemassaoloon. (Ks. Colpe 1987.)

Ongelmana on se, miten imaginaarinen solmiutui muiden rekistereitten — reaalisien ja symbolisen kanssa. Tai Durkheimin kielellä kysymys koskee sitä, mihin ihminen voi sijoittaa pyhän.

LÄHTEET:

- Colpe, C., Sacred and Profane. Teoksessa Eliade, M. (ed.), *Encyclopedia of Religions*, MacMillan Publishing Company. New York 1987.
- Durkheim, E., *Uskontoelämän alkeismuodot*. Tammi. Helsinki 1980.
- Foucault, M., *The Order of Things*. Tavistock. London 1970.
- Hollander, P., *Political Pilgrims — Travels of Western Intellectuals to Soviet Union, China, and Cuba 1928—1978*. Oxford University Press, 1981.
- Kolakowski, L., *Intellectuals Against Intellect*. Daedalus, Summer 1972.
- Lenin, V.I., *Valitut teokset neljässä osassa. Osa I*. Edistys. Moskova 1967.
- Sivenius, H., L. Effet C. Est Moi. Lacan ja minä. Teoksessa Niiniluoto, I. — Stenman, P. (toim.), *Minä*. Suomen Filosofinen Yhdistys. Helsinki 1988.
- Stenius, E., *Tankens gryning. Söderströms*. Borgå 1975.
- Turpeinen, P., *Parantajan roolit*. Kirjayhtymä. Mänttä 1986.